

Watervogeltelling in januari 1987

Waterfowl census in January 1987

L. M. J. VAN DEN BERGH

De internationale midwintertelling omvatte in 1987 in ons land de periode van 9-25 januari. In het Deltagebied en het Waddengebied werden enkele belangrijke tellingen echter juist buiten deze periode uitgevoerd. In het grootste deel van Nederland werd in en rond het voorkeursweekend van 17-18 januari geteld (zie voor indeling teldistricten figuur 1).

De telperiode viel grotendeels samen met een vrij langdurige koudegolf met temperaturen tot beneden -20°C . Vooral op 14 en 15 januari was het extreem koud, doordat er bij een temperatuur van -15°C een oosterstorm met windkracht 8 woedde. Dit maakte deze dagen tot de koudste die in deze eeuw door het KNMI zijn geregistreerd. In het telweekend 17-18 januari waren de meeste wateren in ons land met ijs bedekt. Op de Grote Rivieren kwam veel drijfijis voor. Vrijwel het gehele IJssel-

meer was dichtgevroren. Van 21 tot 26 januari was sprake van wat zachter weer, waarna een tweede koudeperiode begon.

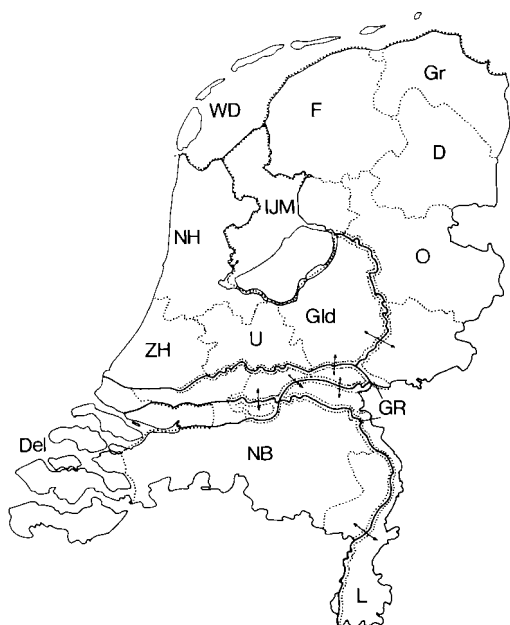
Het strenge winterweer heeft een grote invloed gehad op de verspreiding en de aantallen van de watervogels in ons land. Doordat de eerste koudegolf in een zeer kort tijdsbestek vrijwel geheel Europa overspoelde, bleven veel vogels op hun plaats en trokken niet voor de vorstgrens uit, zoals dat bij een geleidelijke koudegolf vaak voorkomt. Slechts van enkele soorten kwamen flinke aantallen vogels uit noordoostelijk van ons land gelegen streken naar het Noordzeegebied. Dit had onder meer een maximumaantal voor de Wilde Zwaan tot gevolg.

Dat, ondanks de zeer barre weersomstandigheden, toch van niet minder dan 521 gebieden telgegevens werden ontvangen, bewijst dat de waarnemers zich niet door sneeuw en ijs hebben laten afschrikken. Een speciaal woord van waardering voor deze inspanningen is hier dan ook op zijn plaats.

Telresultaten

Voor de derde achtereenvolgende maal was er sprake van een strenge winter en konden als gevolg van ijsgang enkele belangrijke telgebieden niet worden bereikt. Dit was met name het geval in het Waddengebied, waar de eilanden Rottumeroog, Rottumerplaat en Terschelling niet werden geteld. De weersgesteldheid liet pas op 28 januari een telling per vliegtuig van de gehele Waddenzee toe, waardoor er een verschil van ruim tien dagen ontstond met de data waarop de meeste landtellingen langs de kust van het vasteland en op de Wadden-eilanden waren uitgevoerd. Bij de interpretatie van de telgegevens moet dus rekening worden gehouden met verschuivingen en aantalsveranderingen, hoewel deze kunnen meevallen, omdat juist de laatste decade van januari werd gekenmerkt door wat zachter weer.

In het IJsselmeer werd slechts de helft van het aantal telgebieden onderzocht. Hoewel de ijsbedekking op veel plaatsen de aanwezigheid van watervogels onwaarschijnlijk maakte, waren er toch ook nogal wat grotere of kleinere wakken, waar-

Figuur 1. Teldistricten in Nederland *Counting districts in the Netherlands.*

Tabel 1. Resultaten van de telling in januari 1987. *Numbers of waterfowl counted in January 1987.*

District	District	Gr	F	D	O	Gld	U	NH	ZH	NB	L	WD ¹	IJm	GRI	Del	Totaal
Aantal gebieden	Number of areas	26	32	14	39	26	41	85	29	39	2	23	17	35	113	521
Dodaars	<i>Tachybaptus ruficollis</i>	2	5	46	11	34	32	237	22	67	0	16	121	59	855	1507
Fuut	<i>Podiceps cristatus</i>	4	0	6	0	5	40	870	153	2	0	38	91	813	7435	9457
Knobbelzwaan	<i>Cygnus olor</i>	328	91	161	350	295	392	1396	662	46	4	21	287	1632	1348	7013
Kleine Zwaan	<i>C. columbianus</i>	11	31	39	2	1347	18	118	63	222	0	39	581	2223	1866	6560
Wilde Zwaan	<i>C. cygnus</i>	21	63	103	23	100	37	488	14	60	0	34	1015	1185	286	3429
Bergeend	<i>Tadorna tadorna</i>	0	3	0	1	1	4	130	3	0	0	8965	46	7	6451	15611
Smient	<i>Anas penelope</i>	302	863	0	74	2	240	50847	3320	374	0	26919	24580	4941	60377	172839
Krakeend	<i>A. strepera</i>	0	0	0	0	0	0	329	222	11	0	0	24	39	409	1034
Wintertaling	<i>A. crecca</i>	0	0	32	46	55	17	318	19	801	0	53	177	476	1946	3940
Wilde Eend	<i>A. platyrhynchos</i>	19626	26527	6072	12425	3477	17715	49126	13003	7477	100	20607	12358	48024	51792	288329
Pijlstaart	<i>A. acuta</i>	0	1	0	0	0	0	2	0	50	0	39	0	9	2649	2750
Slobeend	<i>A. clypeata</i>	0	0	0	0	0	4	57	55	24	0	1	6	9	973	1129
Krooneend	<i>Netta rufina</i>	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	4
Tafeleend	<i>Aythya ferina</i>	809	58	39	54	76	489	6837	672	145	0	22	746	17580	2140	29667
Witoogeend	<i>A. nyroca</i>	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Kuifeend	<i>A. fuligula</i>	2764	651	69	66	121	2315	27691	1899	711	0	1037	5757	14198	12559	69838
Toppereend	<i>A. marila</i>	0	0	0	0	0	0	97	6	0	0	58145	5996	10	3607	67861
Eidereend	<i>Somateria mollissima</i>	1	0	0	1	0	0	66	6	0	0	160755	1	3	529	161362
IJseend	<i>Clangula hyemalis</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	1	17	26
Zwarte Zeeëend	<i>Melanitta nigra</i>	0	0	0	0	0	0	11	1	0	0	2443	0	0	151	2606
Grote Zeeëend	<i>M. fusca</i>	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	7	0	0	3	12
Brilduiker	<i>Bucephala clangula</i>	28	7	42	3	15	26	306	101	20	0	643	168	419	4846	6624
Nonnetje	<i>Mergus albellus</i>	3	7	12	11	26	88	234	191	35	0	186	392	831	358	2374
Middelste Zaagbek	<i>M. serrator</i>	0	2	0	4	0	5	534	7	14	0	2621	81	10	3639	6917
Grote Zaagbek	<i>M. merganser</i>	51	46	73	46	180	134	1082	656	61	0	5853	1675	4513	1728	16098
Waterhoen	<i>Gallinula chloropus</i>	73	48	13	68	95	212	781	146	498	0	318	46	103	583	2984
Meerkoet	<i>Fulica atra</i>	6495	2773	534	3027	1050	13602	60020	15694	2405	1	1074	3461	64352	31556	206044
Zwaan	<i>Cygnus spec.</i> ²	0	0	0	0	0	0	5	4	0	0	0	0	0	0	9
Zwemeend	<i>Anas spec.</i> ²	0	0	0	0	0	16	104	0	0	0	0	70	0	0	190
Duikeend	<i>Aythya spec.</i> ²	0	0	0	1	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	5
Eend spec.		0	0	0	0	0	0	0	0	25	0	15	0	25	0	65
Totaal	Total	30518	31176	7241	16214	6879	35386	201694	36920	13048	105	289859	57679	161463	198103	1086285

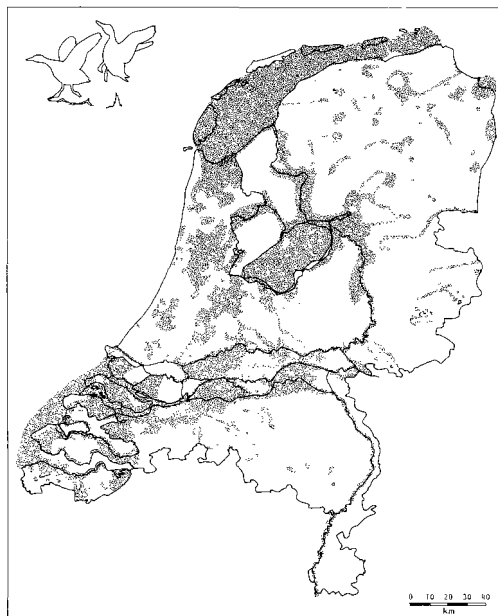
1) onvolledige telling *incomplete count*; 2) niet gedetermineerd *not identified*

in zich soms veel vogels hadden geconcentreerd.

In de 521 gebieden waarvan de telgegevens in dit overzicht zijn gebruikt (zie figuur 2), hielden zich in januari 1987 1 086 000 vogels op, verdeeld over 27 soorten. De grootste watervogelconcentraties werden aangetroffen in de Waddenzee (290 000), Noord-Holland (202 000), de Deltawateren (198 000) en langs de Grote Rivieren (161 000). In de andere regio's bleven de aantallen ruim beneden de 100 000 vogels (tabel 1).

De talrijkste soort was de Wilde Eend, waarvan er 288 000 werden geteld. Sterke concentraties van deze soort traden op in de gebieden waar nog relatief veel open water was, zoals het Deltagebied (52 000), Noord-Holland (49 000) en de Grote Rivieren (48 000). Dezelfde gebieden waren, zij het in andere volgorde, ook van grote betekenis voor de Meerkoet, die met 206 000 de op een na talrijkste watervogelsoort was. Meerkoeten verbleven vooral langs de Grote Rivieren (64 000), in Noord-Holland (60 000) en in het Deltagebied (32 000) en waren overal elders in merkbaar kleinere aantallen aanwezig. Er was een grote sterfte onder Meerkoeften gedurende de felle koudegolf rond midden januari. Zowel in het IJsselmeer als langs de Grote Rivieren werden toen veel dode of sterk verzwakte vogels gevonden.

De Smient, waarvan het landelijke aantal 173 000 bedroeg, was in januari 1987 vooral te vinden in het Deltagebied (60 000) en in Noord-Holland (51 000), terwijl plaatselijk langs de Waddenzee en in het IJsselmeergebied eveneens belangrijke aantallen verbleven.

Figuur 2. Overzicht van de getelde gebieden in januari 1987. *Areas counted in January 1987.*

Als vierde talrijke watervogelsoort kwam bij deze telling de Eidereend uit de bus. De 161 000 vogels verbleven vrijwel allemaal in de Waddenzee. Opgemerkt moet worden dat 147 000 Eidereenden werden gezien op 28 januari bij de telling uit de lucht, terwijl de overige vogels ongeveer tien dagen eerder tijdens de landtellingen waren geteld.

De aantallen van alle andere soorten bleven in januari 1987 ruim beneden de 100 000. Doordat het IJsselmeer grotendeels was dichtgevroren, waren Kuifeend en Tafelend daar slechts in kleinen getale aanwezig. Weliswaar hielden zich in andere regio's, zoals de Grote Rivieren, Noord-Holland en de Deltawateren, plaatselijk flinke concentraties van deze soorten op, maar de landelijke cijfers bleven ver beneden de normale waarden. Een concentratie van 58 000 Toppereenden in de Waddenzee, en kleinere samenscholingen van deze vogels in het noordelijke IJsselmeer (6000) en in de Deltawateren (3600) brachten het totaal voor deze soort op 68 000.

Hoewel streng winterweer bij ons vaak een toevloed van zaagbekken veroorzaakt, bleven de waarden voor de drie soorten veel lager dan, gezien de weersgesteldheid, zou worden verwacht. Het talrijkst was de Grote Zaagbek (16 000), met vooral in de Waddenzee (5900) en langs de Grote Rivieren (4500) belangrijke concentraties. Middelste Zaagbekken waren het meest aanwezig in de Deltawateren (3600) en in de Waddenzee (2600), terwijl Nonnetjes nergens echt talrijk waren, ondanks dat op het IJsselmeer alle in andere jaren voor de soort belangrijke gebieden werden geteld. Zij werden vooral gezien langs de Grote Rivieren (800).

Bij de zwanen was het uitzonderlijk grote aantal Wilde Zwanen opvallend. Het landelijke cijfer van 3400 ligt ongeveer driemaal hoger dan het normale maximumaantal van deze soort. Langs de Grote Rivieren waren deze zwanen in grote groepen aanwezig, getuige het aantal van 1200 dat in die regio werd geteld. Ook in het IJsselmeergebied was de Wilde Zwaan talrijk (1000 vogels), vooral in de Flevopolders en de Noordoostpolder. Opmerkelijk is voorts het aantal van 500 dat in Noord-Holland werd geteld. Sinds 1983 heeft het aantal zich aldaar jaarlijks verdubbeld. Bij de Kleine Zwaan, waarmee de Wilde Zwaan dikwijls voorkomt, was dat niet het geval.

Discussie

Het was in januari 1987 de vijfde maal sinds 1979 dat een midwintertelling samenviel met een periode met strenge koude (van den Bergh 1980, 1983, 1986, 1988). Hoewel de aard van het winterweer en de situatie ten noorden en oosten van ons land medebepalend zijn voor de aantallen watervogels die in Nederland verblijven, is het interessant om

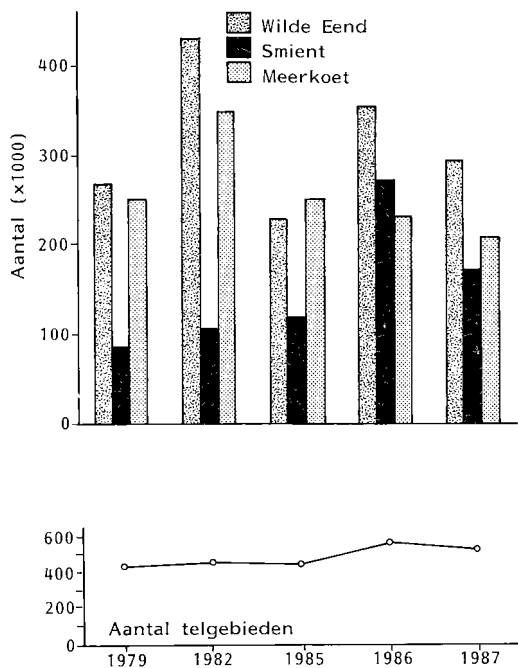
Smient, februari 1985, Zaanstreek (A. C. Zwaga). *Wigeon* *Anas penelope*.

voor enkele soorten het beeld voor deze winters te vergelijken.

De drie soorten die gewoonlijk in ons land de top-drie uitmaken, Wilde Eend, Smient en Meerkoet, waren ook in deze vijf strenge winters de talrijkste soorten (figuur 3). De winter van 1979 ging gepaard met zware sneeuwval en ijzel, waardoor voor grazers als Smient en Meerkoet de omstandigheden bijzonder ongunstig waren. Het kleine aantal Smienten in januari 1979 (84 000) duidt erop dat toen veel vogels ons land waren ontvlucht. Ook in januari 1982 en 1985, toen er eveneens op veel plaatsen een sneeuwdek lag, waren er niet veel Smienten aanwezig. Tijdens de midwintertelling van 1986, toen het wel streng vroom, maar de vegetatie vrijwel nergens door sneeuw was bedekt, was het aantal Smienten veel groter. Onder enigszins vergelijkbare omstandigheden in januari 1987 – strenge vorst doch nauwelijks een sneeuwdek – waren er eveneens aanzienlijk meer Smienten in Nederland aanwezig dan in de eerste drie koude winters. Smienten verlaten bij een koudegolf vaak wel grotendeels het noorden delen van het land. Er verschijnen dan grote concentraties in West- en ZW-Nederland, waar de voedselomstandigheden vaak langere tijd gunstig blijven.

De Wilde Eend, waarvan het landelijke cijfer vaak tussen de 300 000 en 400 000 ligt, toont zich aanzienlijk winterharder dan de Smient. Tot dusverre daalde in geen enkele koude winter het aantal tot beneden de 200 000. In januari 1982 werd zelfs een maximaal aantal van 431 000 geteld. Wilde Eenden profiteren als opportunistische omnivore vogels tijdens koudeperiodes veelvuldig van voeder campagnes. Zij zijn dan vaak in groten getale te vinden in wakken in kanalen, vijvers en parken, en kunnen op die wijze gemakkelijk ook langere periodes met ongunstige weersomstandigheden overbruggen. Dat geldt tot op zekere hoogte ook voor de Meerkoet, hoewel de sterfte bij deze soort gedurende koudeperiodes vaak aanzienlijk is. Tot januari 1979 was een wintersterfte van enige betekenis al vele jaren niet meer opgetreden. Tijdens de januari-telling van dat jaar werd het landelijk aantal Meerkoeten vastgesteld op 250 000-300 000. De groei van de overwinterende populatie zette zich, na een geringe daling in 1980, nog voort en resulteerde in januari 1982 in een cijfer van 349 000. Nadien zijn er in ons land nooit meer zoveel Meerkoeten geteld en de reeks van drie opeenvolgende strenge winters gedurende 1985-87 geeft een geleidelijke vermindering van het aantal te zien.

De Meerkoet komt meestal het talrijkst voor

Figuur 3. Getelde aantallen van Wilde Eend, Smient en Meerkoet in de vijf strenge januari-maanden gedurende 1979-1987. *Numbers of Mallard (Wilde Eend), Wigeon (Smient), and Coot (Meerkoet) during the five severe January months in the period 1979-87.*

langs de Grote Rivieren en in het polderland van Noord- en Zuid-Holland. Bij aanhoudende vorst neemt de betekenis van de Grote Rivieren nog toe, terwijl dan ook de aantallen in de Deltawateren toenemen. Het noorden van het land wordt bij voortdurende koude als regel snel verlaten en ook in het snel dichtvriezende IJsselmeergebied nemen de aantallen sterk af.

Duikenden en zaagbekken zijn, meer nog dan de hiervoor behandelde drie soorten, sterk afhankelijk van de aanwezigheid van voldoende open water. Zodra het IJsselmeer en de Waddenzee geheel of grotendeels met ijs bedekt raken, nemen de aantallen van deze vogels daar snel af. Van enkele soorten duikenden is bekend dat zij onder zulke omstandigheden uitwijken naar de Deltawateren en de Grote Rivieren, maar uit de getelde aantallen blijkt dat vele van hen ons land geheel verlaten (tabel 2). Vermoedelijk wijken de meeste Topperenden dan uit naar het open water van de Noordzee, dat niet bij de tellingen is betrokken. Slechts bij uitzondering worden van deze soort in de Deltawateren grote samenscholingen opgemerkt.

De midwintertellingen, die nu al zoveel jaren worden uitgevoerd, hebben nog altijd geen licht kunnen brengen in de onduidelijke situatie rond verspreiding en aantallen van het Nonnetje. Hoewel buiten Nederland nergens grote aantallen worden gezien, verschijnt de soort van tijd tot tijd

Nonnetjes (Piet Munsterman). *Smews Mergus albellus*.

Tabel 2. Aantallen duikeenden in Nederland in de vijf strenge januarimaanden in 1979-87. *Numbers of diving ducks in the Netherlands during the five severe January months in the period 1979-87.*

Soort <i>Species</i>	1979	1982	1985	1986	1987
Kuifeend <i>Aythya fuligula</i>	40000	103000	64000	174000	70000
Tafeleend <i>A. ferina</i>	30000	73000	35000	53000	30000
Toppereend <i>A. marila</i>	3500	96000	2400	21000	68000
Brilduiker <i>Bucephala clangula</i>	9100	3500	8200	9200	6600
Grote Zaagbek <i>Mergus merganser</i>	7000	30000	2600	36000	16000
Middelste Zaagbek <i>M. serrator</i>	8000	5200	4800	15000	7000
Nonnetje <i>M. albellus</i>	5000	10000	2000	14000	2400

massaal in het IJsselmeergebied, bijvoorbeeld 6000 in 1982 en 13 000 in 1986. In andere jaren bedraagt het landelijke totaal slechts enkele duizenden vogels, ondanks dat alle belangrijke gebieden van de soort worden geteld. Rüger *et al.* (1986) suggereren dat deze vogels normaal sterk verspreid in kleine aantallen op rivieren en kustwateren in Noord- en Centraal-Europa voorkomen, maar afdoende bewijsmateriaal voor deze veronderstelling ontbreekt.

Dergelijke feiten geven aan dat nog lang niet alle vragen en problemen rond het voorkomen van de Westpalearctische watervogelpopulaties zijn opgelost. Zij onderstrepen het belang van de internationale midwintertellingen, alsmede de noodzaak voor oecologisch onderzoek aan watervogels.

Summary

In this paper the results of the waterfowl census in the Netherlands (fig. 1) in January 1987 (very severe frost, but hardly any snowfall) are given. The total number of waterfowl amounted to 1 086 285 birds covering 27 species and 521 areas (fig. 2). Most numerous species were Mallard, Coot, Wigeon, and Eider, each of them with more than 100 000 birds (tab. 1). Of other species counted the very large number (3429) of Whooper Swans, mainly concentrated in the area of the large rivers and in the

IJsselmeer area, must be mentioned. A synopsis is given for the numbers of Mallard, Wigeon, Coot (fig. 3), and diving ducks (tab. 2) during the five severe winters in 1979-87.

Literatuur

- VAN DEN BERGH L. M. J. 1980. Verslag van de watervogeltellingen in januari en maart 1979. *Watervogels* 5: 43-64.
- 1983. Watervogeltellingen in januari 1981, maart 1981 en januari 1982. *Limosa* 56: 249-257.
- 1986. Watervogeltelling in januari 1985. *Limosa* 59: 183-188.
- 1988. Watervogeltelling in januari 1986. *Limosa* 61: 27-32.
- RÜGER A., PRENTICE C. & OWEN M. 1986. Results of the IWRB international waterfowl census 1967-1983. (Special publication 6) International Waterfowl Research Bureau, Slimbridge.

*L. M. J. van den Bergh, Rijksinstituut voor Natuurbeheer,
Postbus 9201, 6800 HB Arnhem*

Aanvaard voor opname 15 december 1988